

Drago Štambuk

Razred za književnost

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Trg Nikole Šubića Zrinskog 11, HR-10000 Zagreb

d_stambuk@yahoo.com

ZLATNA FORMULA HRVATSKOGA JEZIKA ČA-KAJ-ŠTO

Zlatna formula hrvatskoga jezika ča-kaj-što (zaštićeno kulturno dobro od 29. XI. 2019.) stožer je za okupljanje / integriranje svih dionica (idiona ili stilizacija) hrvatskoga jezika, za promišljanje naše jezične prošlosti i budućnosti, te hrvatske jezične sudbine.

Povijest hrvatskoga naroda i hrvatskoga jezika iznimno je složena, istovjetno burna (jer jezik jest narod i narod jest jezik prema popu Martinu koji nakon Krbavske bitke bilježi: *Turci nalegoše na jazik hrvatski*). Sastavnice naše jezične, nakon triju nosivih i temeljnih narječnih: čakavske, kajkavske i štokavske, i mnoge su ine (crkvenoslavenska i latinska, pa i grčka, a vjerojatno i indoiranska; značajna je uloga bosanskohercegovačke štokavske ikavice i dubrovačkoga staroga govora prožetoga čakavštinom, s natruhama talijanskoga). Na hrvatski jezik utjecali su i njemački, češki, slovački, francuski, ruski, mađarski, na poseban način turski, a u novije vrijeme i poglavito engleski. Posebno je pitanje odnosa hrvatskoga književnoga jezika sa susjednim i srodnima bošnjačkim (bosanskim), srpskim, crnogorskim i slovenskim jezikom, ali i unatražnog utjecaja njegovih dijaspornih petrifikacija (Molise, Gradišće, Novi Zeland, američke čakavske enklave: Kalifornija, Punta Arenas...).

U teško stečenoj slobodi staviti nam je sve jezično blago na stol i prosijati ga kroz sito književnoga jezika; uz glavno jelo: standardni jezik (koji se sjajno potvrdio i zahtijeva nastavak osjetljive normizacije), i predjelo i pojelo, i sve moguće začine i slastice iz čakavskoga, kajkavskoga i štokavskoga; s radosnom ozbiljnošću pristupiti, u narodnom interesu i na primjeren način, sređivanju i preslagivanju unutar rastera i mrežja sveukupnosti jezika nam hrvatskoga.

Povijesno, između austrijske imperijalno-balkanske jezične politike (*Drang nach Osten*) i velikosrpskih jezičnih presizanja (*Drang nach Westen*), koineizirajući su pokušaji (Belostenčev i Zrinsko-Frankopanski Ozaljski književni krug) težili za poistovjećivanjem jezika i ozemlja, pokrivajući jezičnom ča-kaj-što formulom hrvatske povijesne zemlje. Sve su hrvatske filološke škole XIX. stoljeća prije hrvatskih vukovaca, prihvaćajući štokavsku stilizaciju, pazile na otvorenost narječnomu bogatstvu i izražajnosti da bi obuhvatile svu hrvatsku jezičnu i teritorijalnu cijelost.

Sa što opsežnijim jezičnim zahvatom pokrit nam je što više hrvatskoga ozemlja, dijagnosticirati povijesne jezične i teritorijalne gubitke, i gdje je moguće – ispraviti ih, slobodnim i demokratskim načinima; obrambeno se postaviti prema nasilnim, presizajućim politikama o zajedničkom jeziku, jer hrvatski jedino preko štokavske dionice može se staviti pod kapu zajedničkoga jezika, dok s distinktnima: čakavicom i kajkavicom ukazuje na svoje leksičko bogatstvo i blistavu mu pričuvu, kao i na značajne književnosti u podređenim idiomima koje Zlatna formula reafirmira, ali ne tako da bi ništila iznimno potvrđeni štokavski standard, već ga bogatila na uravnotežen i mudar način, dodajući, a ne oduzimajući ništa od njegove primjerne ostvarenosti.

Podređene dionice hrvatskoga jezika u snažnom su buđenju od Hrvatskoga proljeća, osobito od osnutka suvremene hrvatske države. Već samo pokretanje svehrvatske jezično-pjesničke smotre Croatia rediviva ča-kaj-što u Selcima na otoku Braču 1991. zakotrljalo je grudu koja narasta i potvrđuje se preko brojnih inih lokalnih smotri i jezično utvrđuje / osnažuje zemlju; unutar čakavskih manifestacija (Žminjska beseda, Čakavski sabor, Brižićev dvor...) i kajkavskih događanja (Zlatar, Krupina, Varaždin, Zelina, nagrada Katarina Patačić...), te smotri štokavskih pod-dionica (Šokačka rič...), afirmiraju se mjesni govori i materinska riječ koja više nije stidna jer ostvaruje brojna suvremena i važna autorska djela (u kajkavštini Kristian Novak, Božica Jelušić, Ernest Fišer, Zvonko Kovač, Marko Gregur, Božica Brkan, Lidija Bajuk, Vera Grgac...; u čakavštini Miodrag Stojević, Danijel Načinović, Joško Božanić, Jakša Fiamengo, Tomislav Milohanić, Vjekoslava Jurdana, Evelina Rudan, Vlasta Vrandečić Lebarić, Zlatan Jakšić, Tatjana Radovanović...; u nestandardnoj štokavici Tomislav Žigmanov, Herbert Gassner, Peter Tyran, Jurica Čenar...). I televizijske serije i filmovi dokazuju svehrvatsko međusobno razumijevanje i prihvaćanje nestandardnih jezičnih dionica koje su svim Hrvatima bliže no što se moglo pretpostaviti (Breza, 1967.; Naše malo misto, 1968.–1971.; Mejaši, 1970.; Gruntovčani, 1975.; Velo misto, 1979.–1981. ...).

Kreativna fleksibilnost i prožimanje unutar jezičnih dionica nepohodnost je današnjice, posebice zbog zazornih povijesnih jezičnih okljaštrenja i trunkacija te političkih nametnuća ili oduzimanja protiv kojih je svoj glas dizao i Miroslav Krleža (kritizirajući Gaja i Ilirski pokret), a u suvremenosti također i Radoslav Katičić. Poput osmotskog procesa između polupropusnih membrana jezičnih dionica, granica ili rasjeda bez tektonskih poremećaja, uživati nam je u stabilnosti mijena i zamjena, bez naglog oslobađanja trusne energije i poremećaja jezičnoga sustava.

Jezik nam je braniti i od tuđica, sustavno prevoditi tehničke, medicinske i ine izraze i nazive u hrvatski standardni jezik. Zakon o jeziku trebao bi zajamčiti službenu i javnu uporabu hrvatskoga standardnoga jezika (i u obrazovanju i znanosti); no biti nam je iznimno opreznima s jezičnim propisivanjem, ali se istodobno i nastavljati na napatke *Zlatne formule ča-kaj-što* u alkemijskom prenošenju trojednoga jezika **prema plemenitoj slitini hrvatske jezične cijelosti**.

Nikako nisu poželjni drastični rezovi unutar jezika; manje ili veće nutarnje srazove liječit nam je prožimanjem dionica. Neophodna je postupnost i postojanost u rečenom jezičnom procesu i pozivanje, poredbeno, na fiziološko stabilno stanje ljudskog organizma tzv. *steady state* koje predmnijeva male promjene u vremenu, sitne varijable (leksika npr.) u održavaju jezične stabilnosti i ravnoteže, uz puno razumijevanje prožimajućih procesa – održavanja komunikativnosti i organskoga jezičnog razvitka, te mijenjanja kroz dulje vrijeme – a sve s ciljem da nam jezik postane vjerodostojniji i sa što manje prepreka među stilizacijama; da ga se kroz vremenski tijek kontrolira i skrbi o njemu kano o rastućem djetetu te hrani s unosima koji ga jačaju i bogate, a istovremeno ostvaruje izvornu priopćivost i izražajnost, govornu i pismenu, hrvatskoga naroda između sebe i svojih dionica. Proces jezični o kojemu bih da zborim vrlo je sličan kemijskom procesu osmoze, prolaženja lingvističkih čestica ili sklopova kroz polupropusne membrane naših jezičnih idioma, našega razumijevanja i prihvaćanja, ali istodobno i odbacivanja. Akademijin odbor za normu hrvatskoga standardnog jezika treba biti upravo ovo potonje – **osjetljivo osmotsko nadgledništvo!**

Jezično bogatstvo i raznolikost u stalnom su odnosu svojevrsnoga reda i nereda; iz njega nam je graditi fleksibilnu normu ili red: stvaralačkim i nježnim jezičnim nadmetanjem stvarati nam je svrhovitu normu, a kadšto je po potrebi i politički poduprijeti. Za potonju argumentaciju oslonit nam se i na priznanje hrvatskoga kao službenoga jezika Europske unije 2013.

Trojednu narav hrvatskoga jezika, iskazanu Zlatnom formulom ča-kaj-što (oznakovljenu ili brandiranu; brand = oznak, za one koji potonji izraz što sam ga skovao ne razumiju od prve), najuputnijim mi se čini prisposoditi ili usporediti s kemijskom formulom životvorne molekule vode koja se sastoji od većeg atoma kisika (koji predstavlja ŠTO), i dvaju manjih atoma vodika (koji predstavljaju ČA i KAJ). Tek u zajedništvu rečenoga “svetoga trojstva” moguće je dati životni potisak i uzgon za veličanstvenu gradbu. Molekula vode kemijski je ekvivalent, *pars pro toto*, jezikoslovne **hrvatske koiné**.

No u procesima poželjne sveukupne hrvatske jezične integracije moguće su i sile dezintegracije koje politički tendiraju separatizmu što se, recimo, događa registriranjem kajkavskoga književnog jezika ili inzistiranjem na istom registriranju tzv. čakavskoga jezika (bez dodavanja neophodnog uvodnog pridjeva hrvatski; tako jedino – hrvatski kajkavski ili hrvatski čakavski jezik).

Norma kojoj nam je težiti i koju nam je njegovati mora biti fleksibilni, fluidni rezultatni skup / iskaz izranjajućih varijabli što predstavljaju blagotvorni jezični učinak i ostvaraj u hrvatskom upotrebnom (govornom i pisanom) jeziku; nazovimo ga, uvjetno – **normiranom hrvatskom koiné**. I da norma bude stilizirana “na štokavsku”, ali da ne odbacuje “blago jezika slovenskoga / hrvatskoga” što ga može i valja crpsti iz svojih blistavih dionica (narječja i govora). Iznaci nam je skladan i ravnotežni odnos između standardne, uspješno izgrađene neorganske nad-dionice i podjednako vrijednih i temeljnih nestandardnih organskih pod-dionica, odnos kojih neće poticati centripetalne ino-poništavajuće, niti centrifugalne ino-odvajajuće unutarjezične sile ili tendencije.

Neki od izvora

- Banac, Ivo. 1991. *Hrvatsko jezično pitanje*. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika.
- Jurdana, Vjekoslava. 2018. Intersticijski jezični i poetski međuprostori kroz prizmu ča-kaj-što na primjeru pjesničke zbirke Drage Štambuka *Kad su miši balali molfrinu. Čakavska rič, polugodišnjak za proučavanje čakavske rič*, 1–2, 245–271.
- Katičić, Radoslav. 1998. *Litterarum studia*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Katičić, Radoslav. 2013. *Hrvatski jezik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Katičić, Radoslav. 2014. Zlatna formula hrvatskoga jezika: ČA-KAJ-ŠTO. *Kolo*, 2.

- Milinović-Hrga, Anđela. 2019. Oporbeno jezikoslovlje Drage Štambuka / Zlatna formula hrvatskoga jezika ča-kaj-što. *Kaj: časopis za književnost, umjetnost i kulturu*, 52, 3–4, 358–359.
- Računalno jezikoslovlje i Zlatna formula hrvatskoga jezika. Knjižica sažetaka / Book of abstracts, Osijek 25. i 26. rujna 2020, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
- Rješenje Ministarstva kulture Republike Hrvatske o proglašenju »Zlatne formule hrvatskoga jezika ča-kaj-što« kulturnim dobrom, 29. XI. 2019.
- Štambuk, Drago. 1996. *Maslinov vijenac*. Zagreb: Croatia rediviva.
- Štambuk, Drago. 2001. *Maslinov vijenac 2*. Zagreb: Croatia rediviva.
- Štambuk, Drago. 2005. *Maslinov vijenac 3*. Zagreb: Croatia rediviva.
- Štambuk, Drago. 2011. *Maslinov vijenac 4*. Zagreb: Croatia rediviva.
- Štambuk, Drago. 2016. Zlatna formula hrvatskoga jezika ča-kaj-što. *Maslinov vijenac 5*, Zagreb: Croatia rediviva, 297–318.
- Štambuk, Drago. 2017. *Kad su miši balali molfrinu* (autorske pjesme kroz prizmu ča-kaj-što). Zagreb: Đuretić.
- Štambuk, Drago. 2020. Stop Antonkologijama. *Artikulacije*, 9, 61–63.
- Štambuk, Drago. 2021. Zlatna formula hrvatskoga jezika ča-kaj-što s Rješenjem Ministarstva kulture Republike Hrvatske o Zlatnoj formuli kao kulturnom dobru. *Maslinov vijenac 6*. Zagreb: Croatia rediviva.
- <https://narod.hr/kultura/dr-stambuk-za-narod-hr-zlatna-formula-hrvatskoga-snazi-jezik-iznutra-odvajajuci-ga-od-vukovih-zasada-i-brani-od-geopolitickih-presizanja>
- <https://www.vecernji.hr/vijesti/razgovor-s-jednim-od-najuglednijih-diplomata-evo-zasto-vjerujem-da-je-iran-pradomovina-hrvata-1403671>
- <http://m-brojevi.com/>
- <https://www.youtube.com/watch?v=JG27v9U9pxc>

